
Sahbân Halîfât (8 Kasım 1943 – 22 Temmuz 2012)

8 Kasım 1943'te Amman yakınlarındaki Salt şehrinde dünyaya gelen Sahbân Halîfât, liseyi 1962'de bitirdi. Şam'da felsefe dalında lisans eğitimi aldıktan sonra, psikoloji yüksek lisansını ve felsefe doktora eğitimi Kahire Üniversitesi'nde tamamladı. 1962'de kurulan Ürdün Üniversitesi'nin Beşerî ve Sosyal Bilimler Fakültesi Felsefe Bölümü'nde 1978'den emekliliğine kadar çalıştı.

Sahbân Halîfât'ı Eylül 2006'da tanıdım. Kendisiyle görüştüğümüz bu ilk ziyarette Türkiye'den götürdüğüm selâmları iletmemin yanı sıra bir röportaj sözü alıp yanından ayrıldım. 13 Haziran 2007'deki son ziyaretim esnasında gerçekleştirdiğim röportaj ise *Kutadgubilig* (sy. XII, [2007]) dergisinde yayımlandı. Görüştüğümde edindiğim izlenim; titiz, çalışkan, gelecekte ümitli bir ilim adamı olduğu yönündeydi. Sigaraya olan aşırı bağımlılığı, vefatının zâhirî sebepleri arasındaydı. İyi bir eğitimci ve araştırmacı olan Sahbân Halîfât, düşünmeye ve değişime inanmış; akademik ve insanî davranışlarıyla örnek bir şahsiyetti. Vefatı üzerine düzenlenen anma toplantılarında öğrencileri onu "bilgiyi, değerleri ve ahlâkı öğreten bir ilim adamı" olarak tanıtmışlardır. Zira ona göre medeniyeti oluşturan ilim ve kültürdür; ilim, teoriden öteye geçemez, insana asıl faydayı sağlayacak ve kalıcı olan kültürdür.

Akademik anlamda pek çok çalışması bulunan Sahbân Halîfât'ın hakemli dergilerde yer almış elli beşin üzerinde makalesi, on sekiz çevirisi, edebiyatla ilgili ondan fazla araştırması ve yedi sosyoloji / tarih çalışması

yayımlanmıştır. Tıp ve eczacılık tarihine dair henüz yayımlanmamış çalışmaları olduğu bilinmektedir. İçinde yaşadığı toplumun ihtiyaçlarını dik-kate olarak çalışma alanlarını belirleyen Halifât, genel olarak toplumun iki şeye ihtiyaç duyduğunu düşünüyordu: İlki felsefe geleneğimize eleştirel bir bakışla yaklaşabilmektir. Bu, çok sayıdaki klasik metnin ilmî ve eleştirel tahkiki yapılmaksızın gerçekleşemeyecek bir husustur. Bu nedenle o, Fârâbî, Âmirî ve İbn Hindû'nun eserlerinin ilmî neşrini gerçekleştirerek ilk ihtiyacı karşılamak için elinden geleni yaptı. İkincisi ise Batı düşüncesinin klasik fikrî-felsefî eserlerinin Doğu dillerine tercümesidir. Zira ona göre felsefe alanında daha çok emek ortaya koymuş olan Batı felsefesi, ciddi bir şekilde değerlendirilmelidir. Bu amaçla Halifât zamanının büyük bir bölümünü geleneğe ayırarak Aristo'nun bazı eserlerinin tahlilini yaptı. Çalışmalarından en sonuncusu ise Ürdün Üniversitesi tarafından üç cilt olarak yayımlanan *Menhecû't-tahlîlî'l-lugaviyyî'l-mantikî fî fikrî'l-Arabiyyî'l-İslâmî: en-Nazariyye ve't-tatbîk*'tir. Son görüşmemizde "Din düşüncesinin toplumda yükselişi" konulu yeni bir proje üzerinde çalışıyordu. Din düşüncesinin gelişmesi takriben dört bin yıldan beri var olan bir olgudur ve onun bu çalışması on iki dini içerecek şekilde dinî nasların kritiğini yapma, onları karşılaştırma, gelişim aşamalarını ve daha sonra ahlâk nazariyesi veya din topluluklarında ahlâk nizamını ve nihayetinde bu dinlerin kâinat tasavvurlarını iki üç yıl içerisinde ortaya koymayı hedefliyordu ve bildiğimiz kadarıyla henüz neşredilmedi.

İslâm felsefesinin tarih sahnesinde birden fazla rol üstlendiğine inanan Halifât'a göre kelâm, akîdenin metoduyla akli deliller kullanarak dini savunurken, felsefe salt akli delilleri kullanarak meseleyi ele almaktaydı. O bu düşüncesini temellendirmek için İbn Rüşd'den istifade ederek onun *Tehâfütü't-Tehâfüt*'teki şu cümlesine dayanıyordu: "Eğer filozofun düşünceleri İslâm toplumu için bir tehlike oluşturuyorsa durması gerekir." Çünkü Halifât'a göre felsefenin görevi yıkmak değildir, filozofun düşünceleri topluma zarar verecek seviyeye ulaştığında bu, kabul edilemeyecek bir durumdur ve üzerinde çalıştığı alanın yani İslâm felsefesinin ve filozofunun rolü sınırsız değildir. Günümüzde ilimlerin felsefeden ayrılarak kendi disiplinlerini oluşturmuş olmaları, felsefenin rolünü ortadan kaldırmaz. Yine burada ilimlerin üzerine konuşmadığı alanlar da söz konusudur ve dinler, metafizik, estetik ve ahlâk problemleri bunlar arasındadır.

Halifât'a göre düşünce, metodolojik ilkeler olmaksızın sunulamaz. Beşerin en büyük ve gerekli düşüncesi metod düşüncesidir. Matematik'in metodu Mısır ve Mâverâünnehir'de, tarih ilminin metodu müslüman Araçlar'ın elinde gelişti ki, bu konuda İbn Haldûn herkesçe mâlûmdur. Fıkıh usulü

ise “mantikî ve dilsel analiz metodunu” tamamladı. Günümüzde Avrupa ve Amerika’da yaygın bir tartışma sahası olan mantikî ve dilsel analiz metodunun aslında müslümanların elinde oluştuğuna inanarak kaleme aldığı üç ciltlik çalışması için şöyle söylüyordu: “Mantikî ve dilsel analiz metodunu biz bulduk ve fıkha, fıkıh usulüne, ilm-i kelâma ve felsefeye uyguladık; üstelik bunu Batı’dan yüzlerce yıl önce yaptık ve siz (Batı) bunu kendinize aktardınız”. O, Batı oryantalizminin Doğu’da ilmî bir gelişme olmadığı yönündeki düşünme biçimine kökten karşı çıkmaktaydı. Oryentalist düşünce tasavvuru ne kadar kötülük varsa hepsini Doğu’nun üzerine yıktı. Kadîm dönemde İslâm felsefesi gelişme gösterdiğinde Batı düşüncesi geri kalmıştı. Sözü Halîfât’a bırakalım:

“Sonra Batı uyanmaya ve İslâm felsefesini önemsemeye başladı. Lâkin bu ilmî bir ihtimamdan çok pragmatik faydaya dönüktü. Halbuki müslümanlar Yunan felsefesini ilmî ve samimi bir şekilde önemsemişlerdi. Batı’ya gelince, onlar İslâm’a karşı koyma ve misyonerlik faaliyetlerini geliştirme niyetiyle İslâm araştırmalarına yöneldiler. Papa’nın daveti de bu yönde idi ve fakülteler kurulması, bazı üniversitelere Doğu dilleri ve şarkiyat kürsülerinin açılması da bununla alâkalıdır. Şu halde şarkiyatçılığın, sömürgecilik ve misyonerlik maksadıyla yaygınlaştığını söyleyebiliriz. Bu aşamada Osmanlı Devleti çözülmeye ve gerilemeye başladı. Bu dönemde şarkiyatçılar yazma eserleri araştırıyor ve ‘istedikleri’ gibi tahkik ediyorlardı. Şarkiyatçılık bu anlamda lider konumdaydı. Dikkat ederseniz nezih bir ilmî çalışma diyemiyorum, ‘istedikleri’ gibi diyorum. Bazen güzel çalışmalar da yapıyordu. Bununla beraber, çoğu zaman aksi durum söz konusuydu. Fakat yirminci yüzyılla ve Arap devletlerinin uyanışıyla birlikte yeni nesil araştırmacılar görülmeye başlandı. Bu araştırmacılar İslâm düşüncesine dair metinlerin araştırma ve tahkik sorumluluğunu üstlenerek Arapça’ya vukufiyetleriyle ciddi ilmî tahkikler yaptılar. Çok sayıda çalışma ortaya kondu ve bunlar yeniden İslâm felsefesi tarihi yazımı için önemli bir kaynak oldu. Müslüman filozoflardan hakkında bilgi sahibi olmadığımız yeni isimler ortaya çıkmaya başladı. Bununla birlikte, XIX. yüzyılda Lübnan’da hıristiyan âlimler, İslâmî yazma eserlerin orijinalitesini bozma işine giriştiler. Şiirlerdeki kelimeleri değiştirerek onların yerlerine yaygın İsevî terminolojiyi yerleştirdiler. İslâm dini, bu şiirler vasıtasıyla nakledilmekteydi. Fakat yeni nesil araştırmacılar, yazma eserlere yöneldiler ve bu ilmî sahteciliği açığa çıkardılar. Felsefe tarihiyle ya da İslâm düşüncesiyle ilgilenen herkes Batılı araştırmacıların çalışmaları yerine, İslâm dünyasında dikkatli ve ciddi araştırmacıların elinde şekillenen çalışmalara önem vermeye başlamalıdır. Artık bugün işini ciddi yapan yeni nesil İslâm düşüncesi araştırmacıları

çağdaş oryantalistlerin çalışmalarını eleştirebilecek ve zayıf noktaları ortaya koyabilecek birikime sahiptir. Öyle inanıyorum ki, yöntem daima konunun tabiatıyla uyum göstermek zorundadır. Meselâ, değişme olgusunu idrak etme ve geçmişle gelecek arasında bir bağ kurma anlamında tarih metodolojisi bize yardımcı olur. Fakat bunu şuurlu ve ihtiyatlı kullanmak durumundayız. Şu halde başka bir yöntem kullanmak zorundayız. Örneğin, bu noktada mantıksal ve dilsel analiz metodu kullanılabilir. İslâm felsefesinin, kelâmının ve Arap dilinin gelişim aşamalarını bu yöntemi bilmeksizin anlamak mümkün değildir. Tarih metodolojisi, bazı gelişmeleri algılamaya yardımcı olsa da, bunların tam anlamıyla kavranmasına yardımcı olması mümkün değildir. Bu noktada başka bir yöntem başvurmak zorunluluğu doğar. Yine meselâ, bazen analiz (tefkik) yöntemini kullanıyoruz. Bir fikri çözümleyip unsurlarına ayırdığımızda, önceki prensiplerinden daha fazlasına sahip olduğu görülebilir. Yine bir başka yöntem, ‘karşılaştırma’dır (mukârene) ki İslâm araştırmalarında oryantalistlerin çokça başvurduğu bir yöntemdir ve bizim de dinler tarihinde kullanmak zorunda olduğumuz bir metottur. Bu yöntem kabul edildiği sürece, bizim de onların dinlerini aynı yöntemi kullanarak araştırmamız gerekir. Sonuç olarak bir tek yöntem tavsiye edilemez; ancak diyorum ki, araştırmacının konusu doğrultusunda onunla uyumlu olan bir yöntemi belirlemek en doğru olanıdır. Biz yöntemin kulu değiliz; insan eliyle inşa edilmiş yöntem, konuyu kavramak için bize yardımcı olmak bakımından mühimdir. Yani yöntem, yoruma kapalı dinî bir nass değildir. Hatta din bile yoruma açıkken, yöntemi mutlaklaştırmak doğru değildir kanaatindeyim. Genç araştırmacılara biri dile, diğeri yöntemle bağlı iki şeyi tavsiye ediyorum. Dille ilgili şunu söyleyebilirim ki, İslâm düşüncesinin Arapça’yı derinliğine gramer, mâna ve bütün yönleriyle bilmeksizin anlaşılması mümkün değildir. Tarihimizde ortaya çıkan nevezhur fırkaların temel nedeni, bilerek ya da bilmeyerek metinlerin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Arapça’nın yanı sıra bir yabancı dil de çok iyi seviyede öğrenilmelidir. Âdil olmak durumundayız; Batı’da yapılan çalışmaları çok iyi okumalıyız hatta ilk elden onların yazdıklarını okumalı ve muhababımızı tanımalıyız. Böylece tam anlamıyla ciddi bir tartışma ortaya çıkmalı. Bizler gerçek talebeleriz, hakikatin üstünü örten talebeler değiliz. Hikmet müminin yitik malıdır. Onu nerede bulursak almamızdır. Yöntemle ilgili olarak ise şunları eklemek isterim: Genç araştırmacılar doğru olan yöntemden asla vazgeçmesinler. Doğru olan yöntemden uzak olan herhangi bir araştırma ya da kitabın kıymeti yoktur; sahih olan yöntem mutlaka etkisini bırakacaktır.”¹

1 Cahid Şenel, “Sahbân Halifât: Dil, Yöntem ve Sabır”, *Kutadgubilig*, 12 (2007), s. 315-20.

Yeni nesle çok çalışma ve tecrübe gerektiren ilim yolunda sabır tavsiye eden Sahbân Halifât'a Allah'tan rahmet diliyoruz. Eserlerinden birkaçını ise şöyle sıralayabiliriz: *Mâkâlâtü Yahyâ b. Adî; İbn Hindû sîretühû, ârâühû'l-felsefiyye, müellefâtühû: Dirâse ve nüsûs; Resâilü Ebi'l-Hasan el-Âmirî ve şezerâtühû'l-felsefiyye: Dirâse ve nüsûs; Menhecû't-tahlîlî'l-lugavî-mantikî fî fikri'l-Arabiyyi'l-İslâmî: en-Nazariyye ve't-tatbîk; ed-Dîmokrâtiyye fi'l-Ürdün: Siyâkuha'd-düvelî ve şürûtüha'l-mevzûiyye.*

Cahid Şenel*

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.